

במה ראוי להחמיר?

דין יהודה טיק

א. דברי פתיחה

במה ראוי להחמיר? במאמר זה נעסוק במקצת בשאלה זו. תחילה יש לחלק שיש חומרה בלא תעשה, ואילו הידור בעשה. במאמר זה לא נעסוק ביתר פירוט בהידור של מצוות עשה, אך מאידך לא נוכל להתעלם מהם.

בבואנו לגשת לחומרות נראה ברור שצריכים לעמוד לפנינו דברי חז"ל במסכת אבות: **"ולא עם הארץ חסיד"**, משמע שכדי שאדם יפסוק לעצמו הידורים וחומרות צריך להיות בקי גדול כדי לשקול את כל הנתונים, לראות מה עומד כנגד החומרה בהלכה זו, שמא תיתכן קולא בהלכות אחרות הנושקות להלכה זו, או אפילו חמור מכך שמתוך חומרתו הרבה יבוא לידי זלזול או הכשלות בהלכות כאלו ואחרות.

ב. היחס הנכון לחומרות

בבואנו לגשת לחומרות, תחילה יש לשים לב שבעצם אנו עוסקים בחומרה - קרי שיש הלכה למעשה עפ"י עיקר הדין ואנו נוקטים חומרה, כלומר, מעלה יתירה שצריכה בדיקה ושיקול האם לנקוט לפנינו משורת הדין. כפי שמבטא זאת בפסקיו השונים הגאון הרב עובדיה יוסף זצ"ל בטהרת הבית בהלכות מרובות וכן בעוד מקומות רבים: **"והמחמיר תבוא עליו הברכה"**. משמע שהעיקר הדין זו ההלכה ואין לבקר או חלילה לזלזל באדם שהולך עפ"י עיקר הדין וסומך על רוב מניין ובניין של הפוסקים ואילו אנו רוצים לנקוט לחומרה ולצאת ידי כל הדעות. נראה שהבנה זו היא קריטית ועומדת בתנאי ראשון לכל חומרה. יש עיקר הדין והנוקטים על פיו שומרים הלכה קלה כבחמורה ויש חומרה. אך דוקא בחומרה צריך זהירות יתירה לשים לב ולהכריע כראוי מתי ובאילו הלכות נכון לנקוט לחומרה ומתי לא.

ג. דעתם של גדולי ישראל על ריבוי בחומרות:

בספר פסקים ותשובות על חלק יורה דעה בשולחן ערוך (סימן רמב' אות ע') מובא שגדולי הפוסקים התחבטו ביניהם בשאלת החומרות. ישנם מגדולי ישראל שנקטו שראוי להרבות בחומרות ולהוסיף בקדושה ונסמכו בדבריהם על

מאמר חז"ל ביבמות (כ.): "קדש עצמך במותר לך", ואילו מאידך מצינו בדבריהם של מאורי הדורות התנגדות גדולה ואזהרות רבות שלא להרבות בחומרות יתירות בדברים שהתירו באופן מובהק.

אצטט מדבריו של הרמח"ל במסילת ישרים (פרק יג):

והרי חכמינו ז"ל אמרו (נדרים פ"ט, ה"א): "לא דיך מה שאסרה תורה, שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים? והרי מה שראו חכמינו ז"ל בחכמתם שצריך לאסור ולעשות משמרת וכבר עשוהו ומה שהניחו להיתר הוא מפני שראו היותו ראוי להיתר ולא לאיסור, ולמה נחדש עתה גזירות אשר לא ראו הם לגזור אותם? ועוד, שאין גבול לדבר הזה..."

עוד מוזכר בירושלמי (ברכות פ"ב, ה"ט) שהפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט.

וכן באחרונים מובאים דברים המתנגדים לחומרות יתירות. בצוואת הריב"ש (אות מו) כתב שהריבוי בדקדוקים יתירים בכל דבר שעושה, הוא מכוונת היצר לעשות לאדם מורא שמא אינו יוצא ידי חובתו כדי להביאו לעצבות.

ונוסיף גם את דברי ה"סטייפלר" זצ"ל (קריינא דאגרתא ח"ב סי רפה):

צריך לזכור שכל התורה כולה הוא מהקב"ה, ומי שאמר את החומרות אמר את הקולות, ואם אדם יאמר שחושש יותר ממה שכתוב בשו"ע, דומה לו שהוא מהדר במצוות ובזהירות, ובאמת הוא פורץ גדר של תורה, והוא מתחבולות היצר להכביד עליו עול העבודה עד שתהיה עליו למשא כבד ועי"ז דוחהו אח"כ לפריקת עול תודה רח"ל...

ד. הלכות שראוי להחמיר בהם

בפסקים ותשובות (רמב, עא) מונה להלן את ההלכות שראוי להחמיר בהם:

1. איסור חמץ בפסח.
2. בכל עניני עבודה זרה, יין נסך.
3. הלכות נדה, אך מוסיף שצריך זהירות רבה.
4. מאכלות אסורות, מפני שמטמטמים לבו של אדם.

מצינו ברמ"א (יר"ד סי' קטז' ס"ז):

בהמה שהורה בה חכם מסברא ולא נמצא הדין בפירוש שהיא מותרת, בעל נפש לא יאכל ממנה. עכ"ל.

ה. הערות והסתייגויות

א. נראה ברור שעוד קודם שאדם לוקח על עצמו חומרות או הידורים חשוב לומר: "בלי נדר" תחילה, כי דין נדרים הינו דין חמור שעדיף לא להיכנס אליו, ועוד שישנם מצבים רבים בחיים שאדם צריך לנקוט בחכמה על מנת לקיים את רצון ה' בדברים העומדים כנגד החומרות האישיות שלו וטוב שתהיה לו האפשרות באותם מצבים לנקוט עפ"י עיקר הדין ואפילו עפ"י שעת הדחק אם יש צורך דחוק לכך.

ב. במחילה מכבוד תורתו הרמה של בעל הפסקים ותשובות, אך הרבה מהנושאים שנוקט בהם לחומרה חלקו עליהם גדולי עולם שסברו שיש לנקוט עפ"י עיקר הדין בהם ולא לחפש חומרות יתירות.

1. פסח. ישנה הסכמה באופן כללי שאין מזלזלים בחומרות של אנשים בפסח, אך פוסקים רבים נוקטים שלא לחפש חומרות יתירות בפסח ולנהוג עפ"י עיקר הדין זה לכתחילה וטוב לו.

2. ע"ז. נראה שיש הסכמה לנושא זה, שכן הוא אחד משלושת העברות החמורות שעליהם נאמר: 'הרג ובל יעבור'. מה גם שיש בהחלט ממה לחשוש מאחר שהתורה אומרת בהתייחסה לעבודה זרה: "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם" (דברים יג, יח). ועוד שבמשנה בע"ז (ג, ח) : "יין נסך אסור ואוסר בכל שהוא". וכן מחמירים בכל דיני ע"ז.

3. נדה. הפסקים ותשובות בעצמו מתנער מזה חלקית באומרו שצריך זהירות ומביא שם את דברי הרמב"ן בסוף הלכות נדה: "לא טוב היות האדם מחמיר מדאי ומחפש אחר הפסקות לפסול טבילתה וכו' כי אין לדבר סוף...". אך יתר על כן, המחמיר בהלכות נדה עלול למצוא את עצמו מיקל קולות עצומות במצוות ואיסורים חמורים מאוד. קולא בשלום בית, במצות עונה, בהשראת שכינה, במצות ואהבת לרעך כמוך, ובשמירת האיש מהיכשלות בעריות, בין אם זה בהרהורים או במעשים. שלא לדבר על כך שעלול להיכשל בדברים אלו מחמת ריבוי פרישתו מאשתו.

4. **מאכלות אסורות.** נראה שיש בדבר הסכמה, אך לא במקרים ומצבים של אירוח אצל בני משפחה וקרובים ששם הנוקט חומרות יתירות עלול להקל בכיבוד אב ואם, ובדרך תלמידיו של אהרן הכהן: 'אוהב את הבריות ומקרבן לתורה'. מה גם שעלול לפגוע ברגשותיהם של אחרים בכך שנמנע מלאכול דברים שהינם כשרים עפ"י דינא רק בגלל חומרות יתירות שהחליט לקבל עליו.

ו. במה ראוי להחמיר

1. **להחמיר בדיני פיקוח נפש.** בפשטות נראה שזו הוראת חז"ל באומרם את הכלל (חולין י.): "חמירא סכנתא מאיסורא". הדברים מובנים ופשוטים - הסכנה חמורה מהאיסור, אזי ודאי שיש להחמיר בו יותר מכל האיסורים.

התורה מזהירה מחומרת פיקוח נפש בכמה מקומות: "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" (דברים ד', טו'), "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד" (דברים ד', ט') וכן מובא בהלכה שפיקוח נפש וכן אפילו ספק פיקוח נפש דוחה שבת ויוה"כ ובעצם את כל התורה כולה חוץ משלושת העבירות החמורות. ועוד שהוסיפו חז"ל ואמרו שחמירא סכנתא מאיסורא. הרב צבי יהודה זצ"ל היה חוזר ואומר שאנחנו מחמירים בפיקוח נפש. אוסיף כאן גם את דברי הרב אשר וייס שליט"א שהאריך בסוגייה זו של חמירא סכנתא מאיסורא ובין יתר הדברים מבין מהמחבר (או"ח סי' שכט, ב-ג): אף שבכל דיני התורה הולכים אחר הרוב, בפיקוח נפש אין הולכים אחר הרוב. אף שבכל דיני התורה מקילים בספק ספיקא, בפיקוח נפש אף אם יש כמה ספיקות מחמירים. ונראה שהדברים מובנים ופשוטים לכל בעל שכל ישר.

הערה חשובה:

רק אומר בדבר הגדרות ששמים בכבישים בשבת כדי לחסום מכוניות להיכנס לערים או לשכונות השומרות שבת, שאין לך קולא גדולה מזו בפיקוח נפש החמור. נראה ברור שיש איסור מוחלט לשים את הגדרות האלו ומצווה לפרסם הדברים ברבים. ואם יקשו עלי שאני עם הארץ, ואכן צודקים, אזי הקושיה נהפכת מדין קל וחומר שאם עם הארץ כמוני מבין בשכלו הישר שזה איסור אזי כל אחד צריך להבין זאת.

2. **להחמיר ולהדר במצוות שבין אדם לחברו.** ובכלל זה להדר בראש ובראשונה בשלום ביתו שקודם לכול תמיד. ביאר האר"י הקדוש שעיקר קיום מצות

'ואהבת לרעך כמוך' היא בין איש לאשתו. בהידור זה מקיים האדם את המצוה הגדולה הזו שעליה אמר רבי עקיבא שזה כלל גדול בתורה: "ואהבת לרעך כמוך". וכן הלל הזקן שביאר זו ככלל התורה וכל שאר המצוות הינן פירוט של כלל זה "ואיך זיל גמור". וגדול השלום שאפילו עשה אדם כמה מצוות ואין בידו שלום לא עשה כלום (דרך ארץ זוטא) וכן מאמרי חז"ל רבים על גודל ומעלת השלום. מה גם שיש לשים על ליבנו את הכאב הגדול של חורבן המקדש שאנו עדיין שרויים בו וכל זה עקב שנאת חינום ומי ייתן ונזכה לקיים את דברי הרב קוק זצ"ל (אורות הקודש ג' עמ' שכג): "אם נחרבנו ונחרב העולם עמנו על ידי שנאת חינום, נשוב להיבנות העולם עמנו יבנה על ידי אהבת חינום". וכן מקיים את דברי חז"ל להידבק במידותיו של הקב"ה ע"י קיום עיקר הדין וכל שכן ע"י הידור בבין אדם לחברו מקיים זאת ביתר שאת.

ז. הנחיות מגדולי ישראל בבואנו לבחור חומרות והידורים:

הרמח"ל במסילת ישרים (פרק כ') דן בעניין משקל החסידות והנה ליקוט מתוך דבריו:

משקל החסידות הזה, והוא ענין עיקרי מאוד מאוד. ותדע באמת שזוהי המלאכה הקשה שבחסידות, כי דקותו רב, ויש ליצר בדבר הזה כניסה גדולה... ובאמת שלא יוכל האיש להצליח במשקל הזה, אלא בשלושה דברים. שיהיה לבו ישר שבלבבות... שיהיה מעיין על מעשיו עיון גדול... ואחר כל זאת יהיה משליך יהבו על ה'... צריך לעיין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות... צריך לפנות כה וכה לכל הצדדין שיכול שכל האדם לראות, עד שידון באמת איזה יכשר יותר, העשייה או הפרישה.

הגר"א דסלר זצ"ל (מכתב באלהו ח"ב עמ' 294) מבאר שהגם שעניין הדקדוקים והחומרות הם עיקר גדול, יש ליזהר מאוד שלא לבוא לידי נזק, כי כלל גדול בכוחות הנפש שכל המפליג בערך עניין אחד, קרוב שע"ז יוקטן בעיניו ערך עניין אחר, וסכנה גדולה נשקפת מזה ברוחניות, שעלול היצר להשתמש בתחבולה זו להשביע האדם בדקדוקי מצוה אחת, כדי להכשילו ח"ו בעבירות רבות (ליקוט מתוך דברי הפסקים ותשובות עמ' קעא הערה 542).

ונסיים בדברי הגר"מ אליהו זצ"ל (דרכי טהרה עמ' 275):

כשנוהג האדם בדרכי חסידות או עבודת ה', ידע לעצמו שאין לו לעבור על קוצו של יו"ד מדברי תורה או מדברי סופרים, בין בדברים הנוגעים לו ובין בדברים הנוגעים לאשתו. ועל כגון זה אמרו "ולא עם הארץ חסיד.

נראה לסכם, יש כאן הדרכה ברורה מגדולי ישראל: כדי להחמיר ולהדר כראוי צריך להיות תלמיד חכם. משמע שצריך עיון רב וטוהר הכוונה כדי לוודא שאנחנו מהדרים כראוי ומתקרבים אל ה' ואל טובו. ונראה ברור שנכון להתייעץ בעניין זה עם תלמיד חכם מובהק ולהרבות בתפילה לקוננו: "ותקננו בעצה טובה מלפניך, לעשות רצונך בלבב שלם."